

LBRIS | We know
books

THOMAS PIKETTY

SĂ VINĂ SOCIALISMUL!

CRONICI 2016-2020

Traducere din limba franceză de
IOAN CIUPERCĂ

LITERA
București

Să vină socialismul!	9
<i>SEPTEMBRIE 2020</i>	

PENTRU O ALTĂ GLOBALIZARE 2016-2017

Hillary, Apple și noi	33
<i>13 SEPTEMBRIE 2016</i>	
FMI, inegalitățile și cercetarea economică.	36
<i>20 SEPTEMBRIE 2016</i>	
Dreapta franceză și criteriile bugetare europene	44
<i>18 OCTOMBRIE 2016</i>	
Inegalitățile salariale dintre bărbați și femei: 19% sau 64%? . . .	47
<i>7 NOIEMBRIE 2016</i>	
Pentru o altă globalizare.	50
<i>15 NOIEMBRIE 2016</i>	
Venit de bază sau salariu corect?	53
<i>13 DECEMBRIE 2016</i>	
Dispariția lui Anthony B. Atkinson	56
<i>3 IANUARIE 2017</i>	
Despre productivitatea în Franța și în Germania	60
<i>5 IANUARIE 2017</i>	
Trăiască populismul!	79
<i>17 IANUARIE 2017</i>	
Pentru un guvern democratic al zonei euro	82
<i>1 FEBRUARIE 2017</i>	
Despre inegalitate în China	85
<i>14 FEBRUARIE 2017</i>	
Cu ce ar semăna adunarea parlamentară a zonei euro?	88
<i>9 MARTIE 2017</i>	
Capital public, capital privat	98
<i>14 MARTIE 2017</i>	

**DE CE REFORME ARE NEVOIE FRANȚA?
2017-2018**

Despre inegalitate în Franța	105
<i>18 APRILIE 2017</i>	
De ce reforme are nevoie Franța?	109
<i>16 MAI 2017</i>	
Reagan la puterea a zecea.	113
<i>13 IUNIE 2017</i>	
Deputați în marș, preluați puterea!	116
<i>20 IUNIE 2017</i>	
Comedia CICE.	123
<i>11 IULIE 2017</i>	
Să regândim codul capitalului	126
<i>12 SEPTEMBRIE 2017</i>	
Suprimarea impozitului de solidaritate pe averi (ISF), o greșeală istorică	129
<i>10 OCTOMBRIE 2017</i>	
Bugetul pentru 2018: tineretul sacrificat.	133
<i>12 OCTOMBRIE 2017</i>	
Sindromul catalan	139
<i>14 NOIEMBRIE 2017</i>	
Trump, Macron: aceeași bătălie	143
<i>12 DECEMBRIE 2017</i>	
2018, anul Europei	146
<i>16 IANUARIE 2018</i>	
Parcoursup: s-ar putea mai bine.	150
<i>13 FEBRUARIE 2018</i>	
Pentru o uniune în Uniune	154
<i>13 MARTIE 2018</i>	
Capitalul în Rusia	157
<i>10 APRILIE 2018</i>	
Mai 1968 și inegalitățile	160
<i>8 MAI 2018</i>	
Fantasma „uniunii transferurilor“	163
<i>12 IUNIE 2018</i>	

Europa, migrații și comerțul	166
<i>10 IULIE 2018</i>	
Social-nativismul, coșmarul italian	170
<i>11 SEPTEMBRIE 2018</i>	
Brazilia: Prima Republică amenințată	174
<i>16 OCTOMBRIE 2018</i>	
<i>Le Monde</i> și miliardarii	177
<i>13 NOIEMBRIE 2018</i>	

SĂ IUBEȘTI EUROPA ÎNSEAMNĂ SĂ O SCHIMBI 2018–2020

Manifest pentru democratizarea Europei	183
<i>10 DECEMBRIE 2018</i>	
„Vestele galbene“ și justiția fiscală	188
<i>11 DECEMBRIE 2018</i>	
1789 și revenirea chestiunii datoriilor	192
<i>15 IANUARIE 2019</i>	
Impozitul de solidaritate pe averi în America	196
<i>12 FEBRUARIE 2019</i>	
Să iubești Europa înseamnă să o schimbi	200
<i>12 MARTIE 2019</i>	
Venitul de bază în India	203
<i>16 APRILIE 2019</i>	
Europa și clivajul claselor	207
<i>14 MAI 2019</i>	
Iluzia ecologiei de centru	210
<i>11 IUNIE 2019</i>	
Ar putea fi o salvare creșterea masei monetare?	214
<i>9 IULIE 2019</i>	
Ce înseamnă o pensie justă	218
<i>10 SEPTEMBRIE 2019</i>	
Pentru o economie circulară	221
<i>15 OCTOMBRIE 2019</i>	
Leșire din conflictul identitar prin justiție economică	225
<i>12 NOIEMBRIE 2019</i>	

Sunt posibile mai multe pensii universale.	229
<i>10 DECEMBRIE 2019</i>	
După negarea schimbărilor climatice, negarea inegalităților	233
<i>14 IANUARIE 2020</i>	
Social-federalism contra național-liberalism	237
<i>11 FEBRUARIE 2020</i>	
Adunarea franco-germană, o ocazie unică pentru realizarea justiției fiscale în Europa	241
<i>21 FEBRUARIE 2020</i>	
Sanders în ajutorul democrației din Statele Unite	245
<i>10 MARTIE 2020</i>	
Să evităm ce este mai rău	249
<i>14 APRILIE 2020</i>	
Vremea monedei verzi	253
<i>12 MAI 2020</i>	
Să înfruntăm rasismul, să trecem la reparații istorice	257
<i>16 IUNIE 2020</i>	
Reconstruirea internaționalismului	261
<i>14 IULIE 2020</i>	
Indice de grafice și tabele	265
Indice de nume proprii	268

Septembrie 2020

Dacă, în anul 1990, cineva mi-ar fi spus că în 2020 voi publica o antologie de cronici intitulată *Să vină socialismul! (Vivement le socialisme!)*, aş fi crezut că este o glumă proastă. Aveam 28 de ani când, în toamna lui 1989, auzeam la radio despre căderea dictaturilor comuniste şi a socialismului real din Europa de Est. În februarie 1990 făceam o călătorie împreună cu alţi studenţi francezi pentru sprijinirea tinerilor români care tocmai scăpaseră de regimul Ceauşescu. Am ajuns în miezul nopţii pe aeroportul din Bucureşti, apoi am pornit cu autobuzul către un oraş sumbru, acoperit de zăpadă, Braşov, aşezat în arcul Carpaţilor. Tinerii români ne-au arătat, plini de mândrie, semnele lăsate de gloanţe pe ziduri drept dovadă a „revoluţiei” lor. În martie 1992, făceam prima călătorie la Moscova, unde am descoperit aceleaşi magazine goale, aceleaşi bulevarde triste. Am reuşit să particip la un colocviu franco-rus cu tema „Psihanaliza şi ştiinţele sociale”. Împreună cu un grup de profesori francezi am avut ocazia să vizitez mausoleul lui Lenin şi Piaţa Roşie, unde drapelul sovietic fusese înlocuit cu drapelul rus.

Născut în 1971, fac parte din acea generaţie care nu a apucat să fie tentată de comunism şi care s-a maturizat constatând eşecul absolut al sovietismului. În anii 1990, la fel ca mulţi alţii, am fost mai degrabă liberal decât socialist, bănuitor în privinţa celor dinaintea mea şi a tuturor nostalgicilor care nu credeau că economia de piaţă şi proprietatea privată constituie soluţia la toate problemele.

Doar că, 30 de ani mai târziu, în 2020, am constatat că hiper-capitalismul a mers prea departe şi sunt convins că, acum, trebuie să ne gândim la o translaţie a capitalismului către o nouă

UBRIS | We know books

formă de socialism, participativ și descentralizat, federalist și democratic, metisat și feminist.

Istoria ne va arăta dacă termenul *socialism* a murit și trebuie înlocuit. În ce mă privește, consider că el poate fi salvat și, mai mult decât atât, că rămâne termenul cel mai potrivit pentru a ilustra ideea unui sistem economic ca alternativă a capitalismului. În orice caz, nu este suficient să fim *contra* capitalismului sau neoliberalismului, ci trebuie mai ales să fim *pro* altceva, ceea ce înseamnă să identificăm cât mai precis sistemul economic cu care dorim să-l înlocuim, societatea echitabilă la care ne gândim, oricare ar fi numele pe care le vom da acestora. A devenit un truism să spunem că sistemul capitalist actual nu are viitor întrucât adâncește inegalitățile și conduce la epuizarea resurselor planetei, doar că, în absența unei alternative clare, sistemul actual mai are multe zile de trăit.

Ca profesor și cercetător în domeniul științelor sociale, m-am specializat în studiul istoriei inegalităților și al relației dintre dezvoltarea economică, repartitia bogățiilor și conflictele politice, ceea ce m-a condus la publicarea mai multor lucrări de mare întindere.¹ Am contribuit, de asemenea, la crearea World Inequality Database, un proiect vast realizat în colaborare, merit să scoată la lumină inegalitățile în materie de venituri și de proprietăți din diferite țări ale lumii.² Plecând de la lecțiile învățate în cursul acestor cercetări istorice și de la experiența mea de cetățean observator în perioada 1990-2020, am încercat ca, în ultima mea carte, să creionez câteva elemente ale unui socialism

¹ Vezi mai ales *Les Hauts Revenus en France au XXe siècle*, Paris, Grasset, 2001; *Le Capital au XXIe siècle*, Paris, Seuil, 2013 (*Capitalul în secolul XXI*, Litera, 2015); *Capital et idéologie*, Paris, Seuil, 2019 (*Capital și ideologie*, Litera, 2021). Pentru o bibliografie completă și un număr relativ mare de texte, extrase și date disponibile online, vezi piketty.pse.ens.fr.

² Toate datele, ca și mii de pagini de studii și documente referitoare la situația din peste o sută de țări ale lumii sunt disponibile online pe WID.world. Vezi, de asemenea, *Rapport sur les inégalités mondiales*, realizat cu Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Emmanuel Saez și Gabriel Zucman, apărut la Editura Seuil, Paris, în 2018, disponibil și online pe WID.world.

participativ ale cărei concluzii le voi prezenta pe scurt aici.¹ Trebuie să precizez, totuși, că aceste elemente nu constituie decât o mică bază de pornire, printre multe altele asemenea, o contribuție infimă la un proces de elaborare colectivă, de discuții contradictorii și de experimentare socială și politică, un proces de durată marcat de modestie și de tenacitate, având în vedere eșecurile trecute și provocările viitoare.

Cititorul interesat de subiect va regăsi unele dintre gândurile sale în această carte în care am strâns toate articolele publicate în fiecare lună în ziarul *Le Monde* între septembrie 2016 și iulie 2020 fără a le aduce modificări și fără a le rescrie. Am adăugat, totuși, câteva grafice, tabele, trimiteri și texte publicate pe blogul găzduit de *Le Monde*.² Doresc să precizez de la început că unele articole și-au mai pierdut din caracterul actual și-i rog pe cititori să accepte scuzele mele anticipate pentru eventualele repetări din textele prezentate. Acestea nu reprezintă nimic altceva decât o încercare perfectibilă a unui cercetător în științele sociale de a ieși din turnul lui de fildeș și din cărțile sale cu mii de pagini pentru a se angaja în viața cetății și în miezul actualității cu toate riscurile pe care le implică acest demers. Nutresc speranța că un cititor îngăduitor va găsi ceva orientări utile pentru propriile reflecții și angajamente.

Lungul drum către egalitate și socialism participativ

Să începem cu o afirmație pe care mulți o vor considera surprinzătoare. Dintr-o perspectivă pe termen lung, calea către egalitate și socialism participativ a fost deja deschisă. Nici o imposibilitate tehnică nu ne împiedică să o urmăm cu condiția ca toți să

¹ Pentru o prezentare mai detaliată a acestor „elemente ale unui socialism participativ”, vezi Thomas Piketty, *Capital et idéologie*, capitolul 17, pp. 1111-1190.

² Vezi lemonde.fr/blog/piketty. Cititorul interesat va regăsi, de asemenea, pe această pagină linkuri către fișierele cu datele folosite în aceste grafice și tabele. Anumite date suplimentare sunt disponibile pe WID.world sau pe piketty.pse.ens.fr.

o facem. Istoria demonstrează că, în esență, inegalitatea este de natură ideologică și politică, nu economică sau tehnologică.

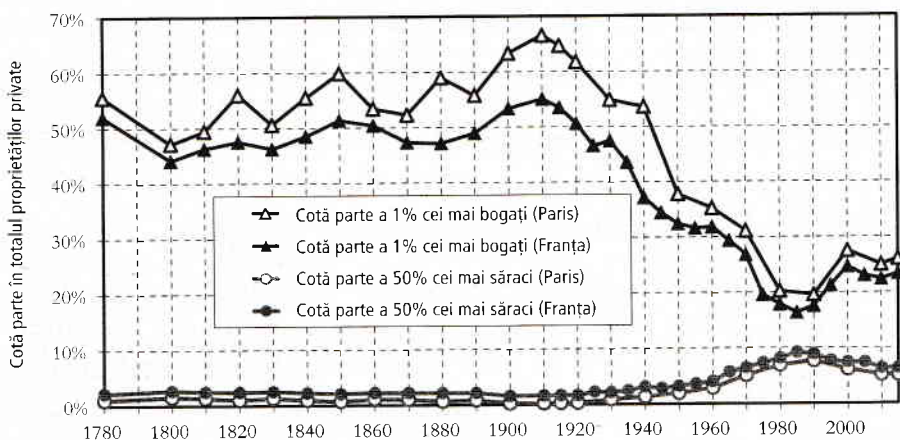
Acest punct de vedere optimist poate părea, fără îndoială, paradoxal în aceste vremuri în care suntem înconjurați de o lipsă acută de dinamism. Și totuși, el corespunde realității. Inegalitățile s-au redus mult mulțumită noilor politici sociale și fiscale puse în practică în cursul secolului XX. Cu siguranță, mai sunt multe de făcut, dar se poate spune că este posibil să se meargă mult mai departe pornind de la lecțiile pe care ni le oferă istoria.

Să examinăm, de exemplu, evoluția concentrării proprietăților în ultimele două secole. Mai întâi, constatăm că 1% din cele mai mari bunuri patrimoniale (proprietăți imobiliare, financiare și financiare nete) se situau la un nivel astronomic pe tot parcursul secolului al XIX-lea și până la începutul secolului XX, ceea ce demonstrează că promisiunea egalității din timpul Revoluției Franceze fusese mai mult teoretică decât practică, măcar în privința redistribuirii proprietăților. Observăm că, după aceea, în cursul secolului XX, ponderea bunurilor patrimoniale deținute de 1% din cei mai bogați a scăzut la circa 55% înaintea Primului Război Mondial, iar astăzi reprezintă doar 25%. Totuși, este util să menționăm că partea deținută de cei 1% cei mai bogați deținători de proprietăți este de cinci ori mai mare decât cea deținută de 50% din cei mai săraci care nu au decât puțin peste 5% din totalul bunurilor patrimoniale, în ciuda faptului că sunt de 50 de ori mai numeroși decât cei 1% din cei mai bogați. În plus, se poate observa că ponderea bunurilor patrimoniale deținute de 1% din cei mai bogați s-a redus în anii 1980-1990 și această evoluție poate fi observată și în Statele Unite, în Germania și în restul Europei, dar și în India, în Rusia sau în China.

În concluzie, concentrarea proprietăților, deci a puterii economice, s-a diminuat în cursul secolului trecut, dar acest lucru nu înseamnă că nu este încă extrem de puternică. Reducerea inegalităților patrimoniale s-a realizat cu precădere în folosul clasei de mijloc (segmentul reprezentat de un procent de 40% din populație, aflat între cei 10% cei mai bogați și cei 50% cei

mai săraci), dar nu în folosul celei mai sărace păături a societății. În cele din urmă, ceea ce dețin cei 10% din cei mai bogați din totalul drepturilor patrimoniale a scăzut de la 80–90% la 50–60%, ceea ce este, oricum, foarte mult în comparație cu ceea ce dețin cei 50% cei mai săraci (vezi graficul de mai jos). Situația acestora din urmă s-a ameliorat mai degrabă din punct de vedere al veniturilor, nu din cel al drepturilor patrimoniale (cota lor parte din totalul veniturilor a trecut de la 10% la 20% în Europa), chiar dacă această ameliorare rămâne limitată și cu potențial reversibil (în Statele Unite, de exemplu, a scăzut cu 10% față de anii 1980).¹

Eșecul Revoluției Franceze: deriva inegalităților în materie de proprietate în Franța, secolul al XIX-lea

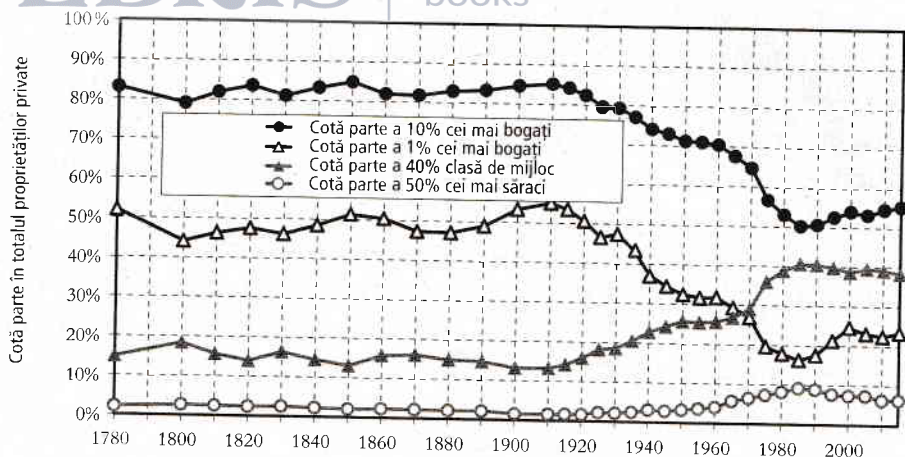

Interpretare: la Paris, 1% din cei mai bogați dețineau, în 1910, aproximativ 67% din proprietățile private față de 49% în 1810 și 55% în 1780. După o ușoară diminuare a procentului în timpul Revoluției Franceze, concentrarea proprietății a crescut în Franța (mai cu seamă la Paris) în cursul secolului al XIX-lea și până în preajma Primului Război Mondial. Pe o perioadă mai lungă, inegalitățile s-au diminuat în timpul celor două războaie mondiale (1914–1945), nu după Revoluția din 1789.

Surse și serii de date: vezi piketty.pse.ens.fr/ideologie. Thomas Piketty, *Capital et idéologie*, p. 161.

¹ Pentru o analiză detaliată a evoluției istorice a inegalităților în domeniul veniturilor și a drepturilor patrimoniale, vezi Thomas Piketty, *Capital et idéologie*, mai ales graficele 4.1–4.3, 5.4–5.7, 10.1–10.7, 11.1–11.8, 13.8–13.9. Toate aceste grafice și serii de date sunt disponibile și online pe piketty.pse.ens.fr/ideologie.

Repartiția proprietăților în Franța, 1780–2015

Interpretare: între anii 1780 și 1910, în Franța, cota parte a celor 10% cei mai bogați în ce privește totalul proprietăților private (active imobiliare, profesionale și financiare nete) era cuprinsă între 80% și 90%. Deconcentrarea bunurilor patrimoniale a început după Primul Război Mondial și s-a întrerupt la începutul anilor 1980. Aceasta s-a petrecut în beneficiul „claselor patrimoniale de mijloc” (cei 40%), definită aici ca pătura socială aflată între „clasele populare” (cei 50% cei mai săraci) și „clasele superioare” (cei 10% cei mai bogați).

Surse și serii de date: vezi piketty.pse.ens.fr/ideologie. Thomas Piketty, *Capital et idéologie*, p. 163.

Statul social, vector al egalității în drepturi

Cum s-ar putea înțelege aceste evoluții complexe și contradictorii și, mai ales, cum s-ar putea explica diminuarea inegalităților din cursul secolului trecut, cu preponderență în Europa? În afara distrugerii proprietăților private în cursul celor două războaie mondiale, trebuie să insistăm asupra rolului pozitiv jucat de transformările de ordin legal, social și fiscal care au avut loc în secolul XX în numeroase țări europene.

Unul dintre factorii determinanți a constat în creșterea forței statului social în perioada 1910–1929 și între 1980–1990, care a constat în creșterea investițiilor în educație și sănătate, a pensiilor de vechime și de invaliditate și a alocațiilor sociale (șomaj, alocații familiale, locuințe sociale etc.). La începutul anilor 1910, cheltuielile publice reprezentau abia 10% din venitul național în Europa de Vest, și vorbim în principal de cheltuieli legate de menținerea ordinii publice, de întreținerea armatei și de expansiunea colonială. Între 1980–1990, totalul cheltuielilor

publice a ajuns la 40%-50% din venitul național și erau legate de cheltuieli în domeniul educației, al sănătății, sistemului de pensii și de transferuri sociale.¹

Această evoluție a permis să se asigure în Europa secolului XX accesul egal, într-o anumită măsură, la bunuri fundamentale, cum ar fi educația, serviciile de sănătate și siguranța economică și socială, sau, cel puțin, o mai mare egalitate în privința accesului la aceste bunuri fundamentale, în raport cu situația din societățile anterioare. Anchilozarea statului social după 1980-1990, când nevoile au continuat să crească, dată fiind creșterea speranței de viață și a duratei studiilor, ne arată că nimic nu este, totuși, dobândit vreodată. În domeniul sănătății, odată cu declanșarea crizei sanitare provocate de epidemia de Covid-19, constatăm cu amărăciune insuficiența mijloacelor de spitalizare și a resurselor umane. Una dintre marile mize ale crizei apărute în anul 2020 este tocmai aceea de a ști dacă înaintarea către statul social își va urma cursul în statele bogate și va fi accelerat în țările sărace.²

Să luăm exemplul investițiilor în educație. La începutul secolului XX, cheltuielile publice în acest sector (luând în considerare toate nivelurile) nu depășeau 0,5% din venitul național în Europa de Vest, fiind ușor peste cele din Statele Unite care înregistrau, totuși, un avans față de Europa în perioada anterioară. Era vorba despre sisteme educaționale extrem de elitiste și de restrictive: cea mai mare parte a populației trebuia să se mulțumească cu școlile primare supraaglomerate și insuficient finanțate, și doar o minoritate avea acces la ciclul secundar și la cel superior. Investiția în educație a crescut de mai bine de zece ori în secolul XX, atingând 5%-6% din venitul național între 1980-1990, ceea ce a permis acces sporit la mijloace de educație. Toate datele de care dispunem sugerează că această evoluție a fost un factor esențial în a impune o mai mare egalitate și prosperitate în secolul trecut.

¹ Vezi Thomas Piketty, *Capital et idéologie*, graficele 10.14-10.15.

² Vezi „Să evităm ce este mai rău”, 14 aprilie 2020 [referințele cu un titlu și o dată fac trimitere la o cronică a lui Thomas Piketty publicată în *lemonde.fr/blog/piketty* și reluată în acest volum].

Pe de altă parte, totul ne arată că stagnarea investițiilor în sistemul de educație, înregistrată în ultimele decenii, în ciuda creșterii accelerate a proporției celor care aveau vârsta pentru a accede la nivelul superior de învățământ, a contribuit la adâncirea inegalităților și la încetinirea ritmului de creștere a venitului mediu.¹ Se cuvine, de asemenea, să atrag atenția asupra persistenței inegalităților sociale extrem de mari în ce privește accesul la educație. Acest lucru se întâmplă în Statele Unite unde posibilitatea de acces la învățământul superior (în mare parte, privat și cu taxe) este influențată de venitul părinților, dar și în Franța, unde investițiile în domeniul educației publice la toate nivelurile sunt repartizate inegal în cadrul diferitelor categorii de vârstă dacă ne gândim la inegalitățile deosebit de mari între alocările pentru filierele selective și cele non-selective.² În general, numărul studenților a crescut considerabil de la mijlocul anilor 2000, trecând de la puțin peste două milioane la peste trei milioane astăzi, dar investiția publică nu a ținut pasul cu această creștere, mai ales în filierele universitare generale și în cele tehnice de scurtă durată, astfel încât investiția per student s-a redus puternic, ceea ce reprezintă un eșec social și uman considerabil.³

Pentru un socialism participativ: să distribuim puterea și proprietatea

Egalitatea în domeniul educației și statul social nu sunt suficiente: pentru a asigura libertatea reală trebuie regândite toate raporturile de putere și de dominație. Și acest lucru se poate realiza printr-o mai bună împărțire a puterii în firme.

În acest sens, trebuie plecat de la ce a funcționat bine în secolul XX. În mai multe țări europene, mai ales în Germania și în

¹ Voi reveni ceva mai departe asupra felului în care se cuvine să folosim în viitor noțiunea de *creștere*.

² Vezi Thomas Piketty, *Capital et idéologie*, graficele 0.8 și 17.1 și, de asemenea, „Parcoursup: s-ar putea mai bine”, 13 februarie 2018 [parcoursup.fr este o platformă web de recrutare a viitorilor studenți].

³ Vezi și „Bugetul pentru 2018: tineretul sacrificat”, 12 octombrie 2017.

Suedia, mișcarea sindicală și partidele social-democrate au reușit să impună acționarilor la mijlocul secolului XX o nouă împărțire a puterii sub forma sistemelor de *cogestione*: reprezentanți aleși ai salariaților dispun de până la jumătate din locurile din consiliile de administrație ale marilor întreprinderi, chiar dacă aceștia nu au nici o participare la capital. Nu este vorba de a idealiza acest sistem (de exemplu, în caz de egalitate de voturi, acționarii au votul decisiv), ci doar de a constata că avem de-a face cu o transformare de substanță a logicii clasice a acționariatului. În mod cu totul special, acest lucru înseamnă că, dacă salariații dețin o participație minoritară de 10% sau de 20% sau dacă o colectivitate locală deține o astfel de participație, atunci majoritatea se poate schimba chiar în fața unui acționar ultramajoritar la capital. Adevărul este că un astfel de sistem, care i-a făcut pe acționarii din țările în care a fost introdus să scoată strigăte de furie când a fost aplicat și care a provocat multe bătălii sociale, politice și juridice¹, nu a adus prejudicii în materie de dezvoltare economică, ci dimpotrivă. Tot ce s-a întâmplat ne spune că această egalitate mai mare între drepturi a permis o implicare sporită a salariaților în elaborarea strategiilor pe termen lung ale companiilor.

Din păcate, rezistența venită din partea acționarilor a împiedicat până acum răspândirea acestor reguli. În Franța, în Marea Britanie, în Statele Unite, acționarii continuă să dețină cvasitalitatea puterii.² Este interesant de menționat că, până în anii

¹ Constituțiile germane din 1919 și 1949 au definit proprietatea drept o relație socială care implică mai multe părți interesate, ceea ce a permis o astfel de reformă care ar fi mult mai greu de realizat în condițiile actualei constituții franceze, cu o viziune mult mai conservatoare în lumina căreia proprietatea este considerată de natură strict privată. În loc să se concentreze pe trecerea la a VI-a Republică sau pe crearea unei Adunări Constituante (fără a se cunoaște prea bine natura modificărilor constituționale avute în vedere), discuțiile legate de reformele constituționale ar câștiga în substanță dacă și-ar propune obiective socio-economice mai substanțiale, în principal cele legate de proprietate și de impozitul progresiv. Vezi Thomas Piketty, *Capital et idéologie*, capitolul 17.

² În 2013 a fost acceptat un singur și ne semnificativ loc (din douăsprezece) în consiliile de administrație ale companiilor mari.